

Jernej PIKALO*

EVOLUCIJA POLITIČNE TEORIJE V SLOVENIJI**

Povzetek. Članek se ukvarja z razvojem politične teorije v Sloveniji od 1990. leta dalje. Raziskuje razvoj discipline in išče njene korenine v začetkih političnoteoretskih študij leta 1961. Obravnava avtorje, ideje, dela in metodološke pristope. Članek zavrača tezo, da si študije politične teorije delijo podobno usodo pousod po Srednji in Vzhodni Evropi, s tem ko pokaže, da v politični teoriji v Sloveniji ni bilo prelomov in razdorov, ampak da gre za evolucijo, pri kateri naslednje obdobje razmišljanja temelji na prejšnjem. Članek kritično ocenjuje javno vlogo političnih teoretikov, njihova (ne)stališča do političnih teorij, njihovo odgovornost in razvojne potenciale. **Ključni pojmi:** politična teorija, razvoj discipline, Slovenija, zgodovina, demokratizacija

235

Uvod

Ta članek ne govori o zgodovini politične teorije na Slovenskem. Bilo bi preveč pretenciozno, da bi se popisovanja zgodovine discipline loteval nekdo, ki se je šele pred kratkim seznanil z njenim notranjim delovanjem, nekdo, ki je bil v najboljšem primeru njen učenec in pozni poznavalec. Ta skica, kljub zgodovinskemu naziranju, govori predvsem o današnjem stanju discipline. Medtem ko se v svetu v zadnjih letih množijo študije o stanju discipline (npr., med veliko množico, O'Sullivan, 2000; Corbett, 2011, ali posebna izdaja revije *Political Theory* z naslovom *What is Political Theory?*, 2002), je kritičnega razmišljanja o stanju politične teorije v Sloveniji premalo. V svetovni politični teoriji se je oblikovalo posebno podpodročje študija (teorija o politični teoriji), ki pa se ga slovenski politični teoretiki večinoma nis(m)o lotevali. Namen tega članka tudi ni poravnava zgodovinskega dolga. Namesto tega je poskus skiciranja glavnih trendov in figur iz preteklosti, da bi lahko razumeli sedanje strukture in ideje. Gre za poskus kritične ocene discipline politične teorije dobrih petintrideset let po zadnji Bibičevi kritični oceni (1986).¹

* Dr. Jernej Pikalo, redni profesor, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

DOI: 10.51936/tip.59.posebnastevilka1.235-248

¹ Bibič (1996) je za tujo javnost leta 1996 napisal daljši pregledni članek o stanju discipline v Sloveniji.

Teza te skice je, da – kljub velikim političnim, družbenim in državnim spremembam, ki so globoko in nenehno izzivale politično teorijo in njene protagoniste v Sloveniji – ne moremo govoriti o prelomih ali potresih znotraj linije razvoja politične teorije, temveč o tranzicijah ali evolucijah. Iz enega obdobja v drugo. V politični teoriji v Sloveniji obstajata kontinuiteta in tradicija, zaradi česar se razlikuje od nekaterih drugih vzhodno- in srednjeevropskih političnih teorij (Klingemann, Kulesza, Legutke, 2002; Fink-Hafner, 2004: 155, 166).

Teorija in praksa politične teorije

Politični teoretiki po vsem svetu smo danes na splošno zelo razdeljeni glede narave, nalog in stanja svoje discipline. Razlogov za to je lahko veliko, predvsem je to mogoče pripisati različnim institucionalnim okoljem in zgodovinskim razvojem, v katerih se poučuje in raziskuje politična teorija. Različne institucionalne rešitve so viri različnih identitet politične teorije, zaradi česar je samorazumevanje politične teorije odvisno od njih, vključno z vprašanji, ali se politična teorija obravnava kot avtonomna disciplina ali mešanica različnih disciplin, kakšna je vloga zgodovinskega ozadja pri delitvi akademskega dela, kakšna so razmerja globalne delitve akademskega dela itd. Vse te različnosti in eklektičnosti so bile izjemno produktivne pri ustvarjanju širokih razprav o stanju discipline, njeni naravi in nalogah. To se je dogajalo predvsem v tistih akademskih in intelektualnih okoljih z naprednimi stanji discipline, v katerih so (pre)izpraševanja identitete in samorazumevanja del pomembnega procesa samozavedanja in krepitve discipline. Na splošno je mogoče reči, da sta razmišljanje in razprava o stanju zadev v disciplini enako pomembna kot ukvarjanje discipline s predmeti njenega preučevanja. Samorefleksija in retrospekcija sta v večini disciplinarno razvitih okolij stalna točka agende.

V Sloveniji v zadnjih petindvajsetih letih skorajda ni bilo poglobljene razprave o stanju, nalogi in naravi politične teorije, debate, ki bi povzročila prepotrebno samorefleksijo. Stanje discipline je bilo obrobno vprašanje v luči večjih nacionalnih zgodovinskih projektov, kot so neodvisnost, lastna državnost, vstop v EU, NATO, predsedovanje Svetu EU. Stanje stroke zadnjih petnajst let ni bila niti glavna tema letnega srečanja Slovenskega politološkega društva niti ni nastala monografija ali zbornik, ki bi se posebej ukvarjal s to problematiko.

Če bi do razprave vseeno prišlo, bi se najverjetneje pokazale pomembne razlike med političnimi teoretiki in njihovimi refleksijami. Prvič, razprava bi verjetno pokazala manko skupnih konceptualizacij slovenske politične teorije. Percepcija tega, kaj je politična teorija, kje so meje discipline in kaj šteje kot politična teorija, je dokaj nejasna. Ali, natančneje, ni skupnega ali skupinskega razumevanja, kaj je politična teorija. Ker je politična teorija v Sloveniji institucionalno povezana z dodiplomskimi in podiplomskimi programi

politične teorije na Fakulteti za družbene vede, so tisti predmeti, ki se pojavljajo v programih, splošno dojeti kot politična teorija. Politična teorija zunaj študijskih programov Fakultete za družbene vede (FDV) v slovenski političnoteoretski skupnosti skorajda ne obstaja (z izjemo raziskovalnih naporov Mirovnega inštituta iz Ljubljane in posameznih prizadevanj nekaterih sociologov in filozofov). Zelo je nejasno tudi razmerje med politično teorijo in politično filozofijo, ki se v omejenem obsegu predava tudi na Filozofski fakulteti. Po eni strani je ta premalo jasna konceptualizacija ovira na poti do jasnejše identitete v znanstveni skupnosti in s tem bolj pripoznanim položajem med znanstvenimi disciplinami. Po drugi strani pa je umanjkanje podrobne konceptualizacije, ki že skoraj meji na eklektičnost, lahko zelo produktivno za uvajanje novih tematik, pristopov in metodologij v disciplino. Če bi v slovenski politični teoriji poskušali izluščiti en sam pomemben korak v razvoju v zadnjih petindvajsetih letih, je to nedvomno disciplinarna širitev zunaj kanonskega dojemanja z vpeljavo tem, kot so (kvantna) fizika, biologija, ekologija, mehanika, v političnoteoretska razmišljanja.

Eklektičnost pogledov je stanje discipline danes. Esencialistično stališče, ki je promoviralo »pravi« način politične teorije (kot so si ga zamišljali, inter alia, Arendt, Voegelin, Strauss, Oakeshott), je v zadnjih petindvajsetih letih izginilo z dnevnega reda. Navkljub vsem naporom disciplinarne kolonizacije s »pravim« pristopom po padcu berlinskega zidu do tega ni prišlo. Še več. Dandanes je splošno sprejeto stališče v političnoteoretski skupnosti, da ne obstaja en skupen način, s katerim bi nek pristop ali metodo ocenili kot boljše ali slabšo. Vsi pristopi uživajo enako legitimnost. Ne obstaja arhimedovska točka izvzetja, ki bi služila kot splošno merilo. Strinjanje o nestrinjanju glede enosti je minimum, s katerim se večina strinja.

Drugič, če bi razprava o stanju discipline v Sloveniji v zadnjih obdobju potekala, bi pokazala na velike razlike v razumevanju nalog politične teorije v praksi. Ali ima politična teorija zgolj moralno ali ima tudi realno vlogo v politični praksi? Je lahko s svojim spoznavnim aparatom v pomoč pri političnih odločitvah? Naj bodo njena raziskovalna prizadevanja usmerjena v demokracijo, mir, blaginjo, razvoj, človekove pravice in svoboščine ali širše na politiko kot celotno aktivnost bivanja človeka?² Kaj in kakšna je družbena odgovornost politične teorije? Ali se politična teorija lahko pogovarja s politiko in politiki? Se sploh hoče pogovarjati s politiki in politiko? Hoče »delati« v politiki³ ali se je pravzaprav oddaljila od predmeta svojega preučevanja?⁴

² O tem glej razpravo Hobsbawma (1978).

³ Gre za podmeno, da je vsako razmišljanje o politiki tudi že »delo« v politiki, ker prispeva k spremeni njanju družbenega okolja. Analiza je obenem že družbena sprememba, torej prakticanje spremembe.

⁴ Gummell (1998: xii) vzroke za alienacijo politične teorije od predmeta svojega preučevanja (politike) najde v zgodovinski in institucionalni, lahko bi rekli tudi eksistencialni raznolikosti politične teorije in politike.

Tretjič, javna vloga politične teorije. Politični teoretiki v anglosaški političnoteoretski skupnosti nimajo vidnih javnih osebnosti, razen morda Ronalda Dworkina in Juergena Habermasa. Slovenski politični teoretiki imamo po drugi strani kar nekaj javnih vidnih osebnosti. Politični teoretiki v Sloveniji so iskani medijski komentatorji za različna politična vprašanja. Komentirajo najrazličnejše notranjepolitične zadeve, od dnevnih dogajanj, primerjalnih vprašanj, javnomnenjskih poizvedb do različnih volitev. Težava (če temu lahko tako rečemo) je v tem, da le redko komentirajo politično teorijo. Mainstreamovskih medijev ne zanima politična teorija in kaj lahko ponudi za razlago političnih problemov. Za medije je politična teorija popolnoma »neuporabna« in njena vloga je omejena na notranje dogajanje za zidovi akademskega sveta. Političnih teoretikov v širši javnosti torej ne dojemajo kot teoretike, temveč kot politične analitike, ne glede na to, kaj izraz dejansko označuje.

Enako velja za politične teoretike kot politične svetovalce. Čeprav so nekateri postali uspešni ministri in državni sekretarji v različnih vladah, jih niso zaposlili zaradi njihovih teoretskih sposobnosti in znanja, temveč zaradi političnih položajev, politične moči in sposobnosti sprejemanja in izvrševanja odločitev. Tako v politični praksi kot politični teoriji obstaja medsebojna ločnica, ki napaja vzorec vedenja, da je na eni strani teoretsko znanje neuporabno za realno politiko, po drugi strani pa je delo v politični praksi nevredno resnega teoretika. Izkazuje se tudi, da ima politična teorija več povedati realni politiki v obdobju zaostrenih političnih razmer, bistvenih sprememb ali prelomov, manj pa v »običajnih« časih. Na nek način s tem siromašita druga drugo.

Zdi se, da je politična teorija odtujena od politike, ne le v smislu osebnega angažmaja, ampak tudi glede tega, kaj lahko ponudi politiki. Vse manj je njenih ugotovitev, ki bi lahko bile neposredno »uporabne« v vsakodnevni politiki. Seveda lahko trdimo, da politična angažiranost ni primarna naloga politične teorije. Brian Barry je v knjigi *Political Argument* (1965) trdil, da politična teorija ne more rešiti sporov o temeljnih vrednotah in o tem, kako bi morali živeti – kar lahko politična teorija naredi (četudi izhaja iz tradicije analitične filozofije), je, da razišče, kje najti kompromise med različnimi vrednostnimi zavezami. Rešitev naj bi bila naslanjanje na druge discipline, kot je ekonomija (Kelly, 2000: 227). Ne samo da je redukcionizem ekonomizacije politike in politične teorije obe osiromašil, ampak ju je tudi vrednotno spremenil. Tu se postavlja tudi vprašanje družbene odgovornosti politične teorije. Po Barryjevi argumentaciji ni treba skrbeti za družbeno odgovornost politične teorije, ker politična teorija ne sprejema nobenih odločitev, zato tudi ne nastajajo posledice. Takšno razmišljanje seveda zelo hitro pade na preprostem testu vprašanja npr. pravičnosti, kajti če neka politična skupnost zase ve, kaj naj bi bila zanjo pravičnost, to še ne pomeni,

da je tudi pravična. S pravičnostjo pride tudi način uveljavitve in izvajanja te pravičnosti, sicer pravičnosti ni. Raziskovanje in predstavljanje možnosti pravičnosti pač ne rešita vprašanja pravičnosti, niti političnih skupnosti ne naredita pravičnih. Konceptu pravičnosti je torej inherenten način njenega izvajanja in uveljavljanja, ergo je vsaka konceptualizacija že tudi način njenega izvajanja.

Politični teoretiki v realni politiki pogosto ostajajo na moralnem terenu. S tem hočejo pokazati, da pravzaprav politično ne stojijo za svojimi teorijami in stališči, zato jih predstavljajo javnosti kot od sebe oddaljeno moralno rezoniranje. Večina teoretikov ne želi biti politično angažirana, nočejo se politično opredeljevati skozi svoje teorije. Želijo ostati v položaju Heglove »lepe duše«. Toda ali je katera politična teorija sploh lahko ločena od njenega premišljevalca, torej teoretika? Ne glede na to, kaj si posamezni teoretiki želijo, tovrstne ločenosti kljub želji ni mogoče ustvariti. Immanuel Wallerstein je večkrat trdil, da imajo teoretiki gramsciansko vlogo organskih intelektualcev in da procesi analize in družbene transformacije niso ločeni. Delo analize je osrednji del prakse sprememb (Ish-Shalom, 2009: 305). William Connolly je zavzel podobno stališče in trdi, da je družboslovec dolžan podpreti tiste ideje, za katere meni, da bi pomagale negovati politiko odgovornosti, če bi bile vključene v prakse politike (Ish-Shalom, 2009: 305). Politični teoretiki si delijo družbeno vlogo z intelektualci in drugimi strokovnjaki pri ustvarjanju političnih idej, ki nato oblikujejo njih in njihove politike. Pri tem nimajo sredstev za nadzor različnih razvejanj in širitve svojih teorij, še posebej, če se ne zavedajo političnega potenciala svojih teorij in hočejo ostati v kvazimoralnem položaju. Ne morejo nadzorovati različnih interpretacij in napačnih interpretacij svojih teorij, ki se dogajajo v javnem prostoru. Ne morejo nadzorovati uporabe in zlorabe svojih teorij. Če politični teoretiki ostanejo na svojih moralnih pozicijah, njihova družbena odgovornost ne obstaja. Edina rešitev je, da imamo jasen pogled na družbeno odgovornost za reševanje problemov in da se zavedamo, da teorije niso zunaj prakse.

Prva evolucija: od politične šole do raziskovalne institucije

Politična teorija je bila že od samega začetka institucionalizacije politologije v Sloveniji njen sestavni del. Odločitev za institucionalizacijo političnega študija na visokošolskem zavodu je izhajala iz takratnega razumevanja, da družba in politika potrebujeta institucijo, kjer ne bi le politična elita pridobivala praktična in teoretična znanja, ampak tudi, da sodobna družba potrebuje resno raziskovalno institucijo, ki se ukvarja s politiko na znanstveni način. Medtem ko je nesporno, tako kot v mnogih drugih državah sveta, da je politološka znanost v Sloveniji dobila svoj začetni »potisk od zgoraj«

predvsem za namene reprodukcije političnih elit (prim. Fink-Hafner, 2004: 153)⁵, pa je počasi prerasla iz politične šole (Visoka šola za politične vede je bila ustanovljena leta 1961) v sodobno raziskovalno institucijo.

Okoliščine za institucionalizacijo politologije so bile še posebej ugodne v zgodnjih letih šole, saj se je v zgodnjih sedemdesetih Kavčičev liberalizem uveljavljal nasproti Kardeljevemu vplivu. Institucionalizacija politologije kot discipline je pomenila kvalitativni korak naprej ne le v znanstveni delitvi dela med disciplinami, temveč predvsem zato, ker so politični procesi v družbi prepoznani kot nekaj, kar zahteva stalno in sistematično raziskovanje (Bibič, 1986: 1401). Politična teorija je bila v tem pogledu obravnavana kot teoretična osnova za vse politične raziskave, sestavni in nujen del pri razvoju raziskovalnega programa.

Politologija kot disciplina je zrastle predvsem iz prava in politične filozofije.⁶ To je povezano zlasti z osebno izobrazbo prvih učiteljev v šoli. V letih, ki so sledila, se je vzpostavila še posebej močna povezava s sociologijo in sledil je ploden prenos pretežno kvantitativnih metodoloških znanj in empiričnih raziskav.⁷ Bibič je ob 25-letnici stroke zapisal, da se je »s časom izkristalizirala zavest o politologiji kot avtonomni disciplini. Sprva se je mešalo z idejo politologije kot 'krovnega' izraza za družino družboslovja, sčasoma pa je postajalo vse jasneje, da je politologija avtonomna družboslovna disciplina z lastnim raziskovalnim programom in specifičnimi izobraževalnimi in družbenimi funkcijami« (Bibič, 1986: 1402). Zgodnji prenos kvantitativnega metodološkega znanja iz sociologije je pomenil, da je politologija lahko v celoti razvila in obvladala različne raziskovalne tehnike, tako teoretične kot empirične (prim. Fink-Hafner, 2004: 158). Pomenilo je tudi, da je bilo omogočeno in pospešeno interdisciplinarno raziskovanje, ki je prineslo vse pomembne in pionirske meddisciplinarne projekte, kot je Slovensko javno mnenje, in kasnejše empirične politološke raziskave v sedemdesetih in osemdesetih letih. Sčasoma je prišlo tudi do postopne notranje diferenciacije znotraj nove discipline politologije, pri čemer so mednarodni odnosi in obramboslovje postali lastna specializirana področja raziskovanja in poučevanja.

⁵ *Zanimivo pri tem je vedeti, da je odlok o ustanovitvi Visoke politične šole 1961. leta predvidel akademsko naravo institucije, saj ji je že ob zagonu poveril možnost raziskovanja in podeljevanja najvišjih akademskih nazivov (doktoratov).*

⁶ *V zadnjih štiridesetih letih je bilo veliko filozofov, ki so se ukvarjali s politično filozofijo in politično teorijo. Institucionalno so imeli sedež na Raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (Tomaž Mastnak, Rado Riha, Jelica Šumič Riha, Peter Klepec, Alenka Zupančič, če omenim le nekaj kolegov sodobnikov) ali na Filozofski fakulteti (npr. med drugimi Božidar Debenjak, Mladen Dolar, Slavoj Žižek).*

⁷ *Med tistimi, ki so uveljavili politično teorijo v Sloveniji, so bili tudi nekateri najvidnejši slovenski sociologi. Rudi Rizman je le eden izmed mnogih, ki so se ukvarjali z vprašanji, kot so liberalizem, nacionalizem, narodnost, politična vprašanja etnične pripadnosti ipd. Drugi ugledni sociologi, ki se ukvarjajo s politično teorijo, so Rastko Močnik, Jože Vogrinc, Milica Antič Gaber, Slavko Gaber itd.*

Raziskovalne teme, ki so prevladovale v prvih letih, so bile v veliki meri odraz širšega družbenega in političnega konteksta, čeprav so bile tudi pionirske in usmerjene v prihodnost. Teme niso služile le neposrednim potrebam vladajoče politične elite, zlasti kar zadeva politično teorijo. Političnoteoretske raziskave so bile manj neposredno politično uporabne kot raziskave nekaterih drugih poddisciplin znotraj politologije, zlasti tistih, ki se ukvarjajo z empiričnim raziskovanjem in interpretacijo rezultatov. Politično teorijo takrat lahko opišemo predvsem kot orodje za zagotavljanje politične zavesti za raziskovalne in politične namene. Opredelitev širšega pojma politike je bila ena najbolj izstopajočih in temeljito raziskanih tem. Njegovo pomembnost kot raziskovalno temo je mogoče razlagati kot prizadevanje za iskanje duše, vzpostavljanje osnove, zlasti v začetnih raziskovalnih in poučevalnih letih. Toda delo, opravljeno na elaboraciji politike, je mogoče razumeti tudi kot poskus odmika od ustaljenih kanonov dojemanja današnje politike (večinoma na podlagi politike in njenega načina razmišljanja) in široko odprte razprave o tem, kaj vse politika je. Čeprav so bile raziskave večinoma opravljane v okviru takratne socialistične realnosti, so vključevale tudi kritiko kapitalističnega in buržoaznega razumevanja politike. Elaboracija koncepta politike kot teme ni nikoli izginila z raziskovalne agende in je bila ponovno oživiljena na začetku novega tisočletja, pri čemer so političnoteoretske raziskave poskušale razčleniti vplive drugih (predvsem naravoslovnih) disciplin na razumevanje politike in politične znanosti.

Druga raziskovalna tema, ki je bila široko raziskana v sedemdesetih in osemdesetih letih, je bilo vprašanje dialektike civilne družbe in politične države, vključno z Marxovimi pogledi na oba koncepta. Raziskave o civilni družbi so se okrepile v drugi polovici osemdesetih, obeti političnega pluralizma so naraščali iz dneva v dan. Leta 1990 je pri založbi Cekade v Zagrebu izšla knjiga Adolfa Bibiča *Civilna družba in politični pluralizem*. Druge raziskovalne teme so med drugim vključevale teoretizacijo odnosa Rose Luxemburg med voditeljem in množico, koncept politike, civilne družbe in hegemonije Antonia Gramscija, teorije interesov, antropologijo politike, teorije volilnih sistemov, koncepte samoupravnega pluralizma itd.

Ob 25-letnici discipline je Bibič (1986: 1405) v retrospektivi videl cilje za nadaljnji razvoj stroke.⁸ Močno je poudaril raziskovalno vlogo politične znanosti in nadaljnjo metodološko refleksijo. Vloga politologije v sodobni družbi in praksi v dosedanem raziskovalnem delu po Bibičevo ni imela ustrezne samorefleksije. Posebno vlogo politologije bi bilo treba podrobneje in kontinuirano preučevati. Drugo njegovo priporočilo za prihodnje delo je šlo v smeri boljšega razumevanja jugoslovanskih in slovenskih političnih institucij. Tretje priporočilo je poudarjalo pomembnost primerjalnih

⁸ Za namen tega članka pri Bibiču izpostavljam le cilje, povezane s politično teorijo.

političnih raziskav, vključno z jugoslovanskimi in mednarodnimi. Bibič je kot posebno pomembno nalogo izpostavljala raziskovanje zgodovine političnih idej, s poudarkom na slovenskih političnih idejah, ki so bile pogosto spregledane. Za pomemben raziskovalni cilj je imel tudi kritiko normativizma v politologiji, proučevanje tujih in mednarodnih socialističnih gibanj ter primerjalno politično kulturo.

V raziskovalnih temah prvih 25 let je mogoče opaziti časovno kontinuiteto. Permanentno raziskovanje nekaterih tem (npr. elaboracija koncepta politike) je pomenilo, da je bilo mogoče v primerjalni perspektivi opazovati spreminjanje lastnih pogledov ter spreminjanje konteksta in političnega okolja, ki vedno vplivata na refleksijo konceptov in idej. Kontinuiteta ni pomembna le za osebno naknadno uporabo, ampak ustvarja tudi občutek jasne institucionalne identitete in namena. Za takrat relativno mlado in rastočo institucijo sta bila ključna jasna identiteta in namen. Kontinuiteto in identiteto lahko pripišemo predvsem osebnemu angažmaju posameznikov, ki so posebej raziskovali politično teorijo v Sloveniji in njihove pionirske vizije. Kmalu se jim je pridružila mlajša generacija in politično teorijo popeljala na nova področja, raziskovalne teme in razmišljanja.

Druga evolucija: v službi države

Kako se je politična teorija v Sloveniji odzvala na demokratični prehod? Nekaj je gotovo: politična teorija ni bila ujeta nepripravljena. Še pred dejanskimi družbenimi in političnimi spremembami v Sloveniji so bili politični teoretiki v ospredju razmišljanja o tem, kako naj bi bila videti nova demokratična ureditev in država (glej med mnogimi npr. Bibič, 1989; Devetak, Grafenauer in Bibič, 1989; Bibič in Lukšič, 1991). Slovenski politološki dnevi, vsakoletna večdnevna mednarodna konferenca politologov, ki so bili konec osemdesetih organizirani v Ankaranu in Portorožu, niso bili le srečanja političnih teoretikov, temveč prostor, kjer so vsi ugledni slovenski politologi razpravljali o načinih nove demokratične ureditve in političnega življenja nove neodvisne države, vključno s strankami in strankarskim sistemom, demokracijo in demokratizacijo, lobiranjem, pluralnostjo interesov, nacionalnim vprašanjem itd. Ta srečanja v obliki znanstvenih konferenc so bila zelo odmevna v širši javnosti in med politično elito. V tistih in naslednjih letih so se konference udeleževali predsednik države, predsednik vlade in predsednik slovenskega parlamenta ter nekateri drugi politiki, kar priča o njenem velikem pomenu v politiki in družbi. V prvih letih neodvisne države se je zdelo, da politologi nasploh – in politični teoretiki še posebej – delajo predvsem za državo: svetujejo in razmišljajo o različnih političnih idejah in rešitvah.

Raziskovalna agenda v drugi polovici osemdesetih se je spreminjala v skladu z novim političnim kontekstom: v ospredju raziskave je bil odnos

med civilno družbo in politično državo, skupaj z različnimi institucionalnimi in teoretskimi oblikami političnega pluralizma. Korporativizem in neokorporativizem sta bila raziskana v odnosu do klasičnega liberalizma in neoliberalizma (npr. Lukšič, 1994). Številne raziskave so bile »sprožene« kot odziv na nov kontekst v družbi, kjer so bile v ospredju klasične in neoliberalne ideje. Liberalizem v svojih različnih teoretskih oblikah je bil konec osemdesetih let viden kot univerzalna panacea za probleme slovenske socialistične družbe.⁹ Verjetno ni naključje, da so bili najprej v slovenščino prevedeni liberalni avtorji določene usmeritve, kot so Hayek, Friedman itd., nekaj let zatem pa še drugi liberalni misleci.¹⁰ Druge teme raziskovalnega angažmaja so bili federalistični prispevki, neokonservativna gibanja ipd. V retrospektivi lahko vidimo, da je bila sprememba raziskovalne agende znak iskanja nove vloge politične teorije kot raziskovalne, pedagoške in strokovne dejavnosti v postsocialistični družbi v Sloveniji.

Prehod v demokracijo in novonastala državna neodvisnost sta politologom ponudila nove priložnosti, da prikažejo svoje strokovno znanje širši javnosti. Kmalu po volitvah leta 1990 je Slovensko politološko društvo napisalo in objavilo vplivno analizo volilnih rezultatov (Fink-Hafner, 1990). S tem je politologija izkoristila zgodovinsko priložnost za interpretacijo prvih večstrankarskih volitev. Pokazala je relevantnost posedovanega znanja in od takrat je bila to prva v dolgi vrsti volilnih analiz. Politologi so bili vključeni v strokovna telesa za ustavne spremembe, od prve ustave do zadnjih sprememb. Sodelovanje pri institucionalnem in ustavnem oblikovanju Slovenije je bilo jasno znamenje pomembnosti discipline v družbi.

Če obstaja en sam dogodek, ki ga lahko označimo za simbolni prehod in prelomnico v slovenski politični teoriji v devetdesetih, je to izid zbornika *Kaj je politika?* (1997). Zbornik v marsičem pomeni prehod od stare politične teorije – od njenega začetka do povsem novega pristopa. Izid zbornika sovpada s prezgodnjo smrtjo Bibiča, nesporne eminence slovenske politične teorije od njenih začetkov. *Kaj je politika?* je bil nadvse ustrezen naslov zbornika, ki je imel za ambicijo novo in ponovno elaboracijo koncepta politike, teme stalnice politološkega raziskovanja od njegovih začetkov. Poleg tega je to bil prvi zbornik sodobnih političnih teorij v slovenskem jeziku v kombinaciji s klasičnimi citati o politiki. Za njeno vsebino je Bibič izbral najvidnejše in najsodobnejše prispevke političnih teoretikov z vsega sveta; mnogi med njimi so bili Bibičevi osebni prijatelji. Zvezek je bil organiziran v štirih delih: *O pojmu politike*, *Politika kot demokracija*, *Nova političnost* in *Politika v filozofski perspektivi*. To je bila zadnja publikacija, ki

⁹ Slovenija se v tem ni bistveno razlikovala od ostalih srednje- in vzhodnoevropskih socialističnih družb.

¹⁰ Hayekova »Pot v hlapčevstvo« npr. leta 1991.

jo je Bibič uredil (čeprav ni dočakal njenega izida), in prva, ki je predstavila nov pristop k politični teoriji z uvodom v zbornik Igorja Lukšiča.

Igor Lukšič je napisal uvod z naslovom *Onkraj politične mehanike* (Lukšič, 1997), v katerem je izrazil vse večjo zaskrbljenost nad načinom konceptualizacije politične teorije. Ugotavljal je, da je bila politična teorija doslej newtonovska, klasično mehanicistična, da je črpala svoj metodološki in metateoretični aparat iz klasične fizike. Predlagal je, da politična teorija začeti razmišljati drugače, na drugačnih osnovah, na teoretski osnovi, ki je bližje hegelovskemu, foucauldovskemu, psihoanalitičnemu in kvantno-fizikalnemu pristopu. Razvil je tezo, da je sklepanje v kvantni mehaniki bližje novemu razmišljanju v politični teoriji kot politologija, ki je zavezana mehanicizmu (Lukšič, 1997: 26; Pikalo in Lukšič, 2013: 195). Ideje, izražene v tem uvodu, niso bile povsem nove in so bile v politični teoriji obravnavane že prej. Toda simbolično je uvod odprl prostor za nov tip razmišljanja, za popolnoma nove pristope k politični teoriji. Politicnoteoretsko sklepanje se je oddaljilo od etatističnega in »uporabnega« političnega mišljenja, ki je bilo v ospredju konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let, k politični teoriji, ki se je odpirala novim pristopom. Nov pristop se ni bal kritično vrednotiti preteklega raziskovalnega dela, opazal je vse vrste povezav na meta- in protoravni z drugimi disciplinami (vključno z naravoslovnimi), razmišljal je o družbenih posledicah onkraj države itd.

Tretja evolucija: k novi politični teoriji

Periodizacijo razvoja politologije v Sloveniji lahko zastavimo na več različnih načinov. Večina periodizacij razlikuje med tremi obdobji: začetna odvisnost politologije od politike, drugo obdobje osamosvajanja v času liberalnega socializma in uveljavitve politologije in politične teorije kot samostojnega področja znotraj družboslovja ter tretje obdobje pluralnega razumevanja politologije in njenih odzivov na izzive demokratiziranega in globalno povezanega sveta (prim. Fink-Hafner, 2004: 154). Razvoj politične teorije po letu 1997 je v veliki meri potekal v smeri pluralnih pristopov k politični teoriji v njenem najširšem pomenu, včasih celo do obsega, ko podolja niso več imela skupnih točk za medsebojno komunikacijo.

Razvoj po letu 1997 je bil eksponenten in je zajemal predvsem širjenje tega, kar je predmet raziskovanja politične teorije. Veliko tega, kar je Bibič v članku leta 1986 predvidel kot prihodnje naloge in cilje, se je uresničilo. Vpeljani so bili novi metodološki pristopi, nadgrajeno je bilo raziskovanje zgodovine političnih idej, katedra za politično teorijo se je kadrovsko in idejo okrepila ter raziskovalno razširila na mnoga področja. V enem delu so teme ostale enake: Gramscijeva politična misel (Lukšič in Kurnik, 2000; Lukšič in Hočevar, 2018), Hobbes (Spruk in Lukšič, 2017), Lockova koncepcija oblasti

(Lukšič, 2016), zgodovina političnih idej (Lukšič in Pikalo, 2007), interesi (Lukšič, 2002; posebna številka Teorije in prakse o nacionalnem interesu), politična kultura (Lukšič, 2013) ipd.

So pa se raziskovalne teme od leta 1997 tudi spremenile ali bolje rečeno dopolnile. Nekatere zaradi sprememb kadrov in njihovih raziskovalnih usmeritev, nekatere zaradi spreminjanja domačega, mednarodnega in globalnega konteksta. Milan Balažic, katerega ozadje je sociološko in psihoanalitično, je obširno pisal o razmerju med psihoanalizo in politiko (npr. Balažic, 1995, 2007), slovensko politično zgodovino (Balažic, 2004, 2006) in politično filozofijo (Balažic, 2007, 2008.). Andrej A. Lukšič je s politično ekologijo odprl povsem novo študijsko in raziskovalno področje, ki združuje razmišljanje o tehnologijah okoljskega tveganja s političnimi stališči in percepcijami (Lukšič A., 1999). Andrej Kurnik je politično teoretsko delitev obogatil s francosko in italijansko politično mislijo, pri čemer se je ukvarjal s tematiko in avtorji, kot so Foucault, Negri, Hardt, Badiou, Balibar (Lukšič in Kurnik, 2000; Kurnik, 2005). Politično angažiranost v civilni družbi je uspešno združeval z akademskim delom, predvsem pri prevajanju Negrijevega in Hardtovega *Imperija*, ki je pomembno vplival na javne razprave okoli leta 2005. Pri sodelovanju z migrantskimi skupnostmi v Sloveniji je združil svoje teoretično znanje o migracijah, pridobljeno pri delu s študenti, z vsakodnevnimi migrantskimi izkušnjami. Žiga Vodovnik je veliko pisal o ameriški anarhistični in liberalni politični misli ter teorijah odpora (Vodovnik, 2004; Vodovnik, 2010). Med številnimi novimi raziskovalnimi temami, s katerimi se ukvarja katedra za politično teorijo, je tudi zgodovina Evrope in Evropske unije. Ekipo vodi Cirila Toplak, ki se ukvarja z zgodovino in mednarodnimi odnosi. Njena knjiga *Združene države Evrope: Zgodovina evropske ideje* (Toplak, 2003) je standardno branje za podrobno razumevanje zgodovinskih temeljev Evropske unije. Tematizacija države in njena nova vloga v procesih globalizacije sta bili obravnavani v več publikacijah sodelavcev katedre, med drugim v Pikalovi *Neoliberalni globalizaciji in državi* (Pikalo, 2003). V zadnjih letih je katedra za politično teorijo oblikovala skupino mlajših političnih teoretikov, ki se ukvarjajo z vprašanji kolonializma, neokolonializma in rasizma (Blaž Ilc), državljansko vzgojo, demokratičnim državljanstvom in mladimi (Marinko Banjac) ter drugimi temami.

Politologija se je lotila tudi preišljanja slovenske zgodovine s politološke perspektive. Ledino je tu zaoral I. Lukšič z delom *Med hlapci in revolucijami*, nastanek političnih doktrin na Slovenskem (Lukšič, 2018). Leta 2021 je izšla monografija o politični antropologiji, ki ena redkih v svetovnem merilu obravnava razmerje med naravo, družbo in politiko na politološki način (Lukšič, 2021).

Zdi se, da obstaja posebna tema, ki kot rdeča nit povezuje številne

raziskovalne napore teoretskih politologov v Sloveniji. V skladu z dolgoletno tradicijo nenehnega izpopolnjevanja koncepta politike katedra za politično teorijo velik del svojih raziskovalnih prizadevanj posveča metodološkemu vprašanju, zlasti v smeri tematiziranja odnosa politične teorije z drugimi vedami. Rezultat teh prizadevanj sta zbornik Pikala in Terrella Carverja z Univerze v Bristolu o političnih metaforah (2008) ter monografija Igorja Lukšiča o politični antropologiji (2021).

Politična teorija je tudi institucionalno rasla in oblikovala svoje raziskovalno središče, prvo tovrstno v Sloveniji, ki se ukvarja izključno s politično teorijo. Center za kritično politologijo je nastal iz potrebe po raziskovalni enoti, kjer bi se izvajale raziskave s področja politične teorije v njenem najširšem pomenu. V študijskem letu 2009/2010 so se začeli izvajati novi podiplomski in doktorski programi politične teorije, s tem je bilo zaokroženo institucionalno okolje, kjer se politična teorija lahko razvija in uspeva.

Sklep

Ob 60-letnici politologije je na Fakulteti za družbene vede potekal simpozij o smereh razvoja politologije v Sloveniji in svetu, obenem pa je bila ponatisnjena knjiga Bibiča *Kaj je politična znanost?* iz leta 1969 (2021). Z njo smo politični teoretiki želeli raziskovalno znova obuditi dolgo tradicijo tematiziranja in samoreflektiranja lastne discipline, predvsem pa se vrniti h koreninam vprašanja identitete političnega teoretika. Ni ga namreč boljšega načina reflektiranja stanja lastne discipline, kot je retrospekcija na osnovi besedila izpred pol stoletja in več. Izkazalo se je troje: da nekaj raziskovalnih vprašanj ne obstaja več bodisi zaradi spremembe političnega sistema bodisi zaradi zgodovinskih okoliščin, da so nekatera raziskovalna vprašanja večna, zato tudi stalnica evolucij politične teorije, ter da je bilo v zadnjih dvajsetih letih premalo narejenega za boljšo samorefleksijo discipline. S ponatisom knjige *Kaj je politična znanost?* se je politična teorija vrnila k svojemu izvoru, pa tudi k teoriji o teoriji. S tem sicer nismo poravnali zgodovinskega dolga, smo pa se vrnili na stara pota kontinuirane refleksije stanja discipline, ki je zanjo tako pomembna.

LITERATURA

- Balažic, Milan (1995): Gospostvo. Ljubljana: ZPS.
- Balažic, Milan (2004): Slovenska demokratična revolucija 1986–1988: civilna družba, nacionalni program v ljubljanskem procesu. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Balažic, Milan (2006): Slovenski berlinski zid: 1989: partija, alternativa in boj za oblast. Ljubljana: Študentska založba.
- Balažic, Milan (2007): Psihoanaliza politike. Ljubljana: Sophia.

- Balažic, Milan (2007a): *Politična antifilozofija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Balažic, Milan (2008): *Znanost in realno*. Ljubljana: Sophia.
- Bibič, Adolf (1986): *Politična znanost 25 let pozneje*. *Teorija in praksa* 23 (12): 1401–1412.
- Bibič, Adolf (1989): *Več obrazov (političnega) pluralizma: za asociacijski pluralizem*. *Teorija in praksa* 26 (8/9): 1049–1062.
- Bibič, Adolf in Igor Lukšič (1991): *Teoretični in metodološki problemi politične znanosti: bistveni aspekti sodobne teorije pluralizma in demokracije*. Ljubljana: RSS.
- Bibič, Adolf (1996): *The development of political science in Slovenia: Democratisation and transformation of the discipline*. *European Journal of Political Research* 29 (4): 425–450.
- Bibič, Adolf (2021): *Kaj je politična znanost?* Ljubljana: Založba FDV.
- Corbett, Ross J. (2011): *Political Theory within Political Science*. *PS: Political Science and Politics* 44 (3): 565–570.
- Carver, Terrell in Jernej Pikalo (ur.) (2008): *Political Language and Metaphor: Interpreting and Changing the World*. London: Routledge.
- Devetak, Silvo, Bogo Grafenauer in Adolf Bibič (1989): *Razprava o nacionalnem vprašanju*, v: Vičič, Vlasta (ur.), *Stanje, vloga in razvojne perspektive družbenih znanosti na Slovenskem*, Marksistični center CK ZK Slovenije, Ljubljana: 772–777.
- Fink-Hafner, Danica (ur.) (1990): *Volitve '90: Prispevki za politološko analizo: zbornik referatov*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Fink-Hafner, Danica (2004): *Slovenska politologija v spremenjenih domačih in svetovnih okoliščinah: Priložnosti in nevarnosti*. *Teorija in praksa* 41 (1–2): 152–172.
- Gunnell, John G. (1998): *The Orders of Discourse: Philosophy, Social Science, and Politics*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Hobsbawm, Eric (1978): *Politična znanost*. *Teorija in praksa* 15 (1–2): 93–104.
- Ish-Shalom, Piki (2009): *Teoretiziranje politike, politiziranje teorije in odgovornost, ki teče med*. *Pogledi na politiko* (7) 2: 303–316.
- Kelly, Paul (2000): *Politična teorija v umiku? Sodobna politična teorija in zgodovinski red*. V: O'Sullivan, Noel (ur.), *Politična teorija v tranziciji*, 225–241. London in New York: Routledge.
- Klingemann, Hans-Dieter, Ewa Kulesza in Annette Legutke (2002): *Politične vede v državah širitve EU*. V: Klingemann, Hans-Dieter, Kulesza, Ewa, Legutke, Annette (ur.), *The State of Political Science in Srednja in Vzhodna Evropa*, 11–33. Berlin: Sigma.
- Kurnik, Andrej (2005): *Biopolitika: novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: Sophia.
- Lukšič, Andrej (1999): *Rizična tehnologija: izziv demokraciji: K politični ekologiji*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.
- Lukšič, Igor (1994): *Liberalizem versus korporativizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Lukšič, Igor (1997): Onkraj politične mehanike. V: Bibič, Adolf (ur.), Kaj je politika?, 11–27. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lukšič, Igor, in Andrej Kurnik (2000): Hegemonija in oblast : Gramsci in Foucault. Ljubljana: ZPI.
- Lukšič, Igor (2002): Interes: Konceptualizacija pojmov. Teorija in praksa 39 (4): 509–522.
- Lukšič, Igor in Jernej Pikalo (2007): Uvod v zgodovino političnih idej. Ljubljana: Sophia.
- Lukšič, Igor (2016): Aktualnost in akutnost Lockove koncepcije lastnine. Teorija in praksa 53 (3): 625–644.
- Lukšič, Igor in Marko Hočevar (2018): Razmerje med hegemonijo in ideologijo v Gramscijevi politični teoriji. Teorija in praksa 55 (1): 6–26.
- Lukšič, Igor (2019): Med hlapci in revolucionarji. Nastanek političnih doktrin na Slovenskem. Ljubljana: Modrijan.
- Lukšič, Igor (2021): Politična antropologija: Politična posredovanost narave in družbe. Ljubljana: Založba FDV.
- Pikalo, Jernej (2003): Neoliberalna globalizacija in država. Ljubljana: ZPI.
- Pikalo, Jernej in Igor Lukšič (2013): Conceptions of Nature in the History of Political Thought. *Annales* 23 (2): 191–202.
- Spruk, Jure in Igor Lukšič (2017): Thomas Hobbes od krščanskega korporativizma k individualizmu. Teorija in praksa 54 (3–4): 458–476.
- Toplak, Cirila (2003): Združene države Evrope: Zgodovina evropske ideje. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vodovnik, Žiga (ur.) (2004): Ya basta!: Deset let zapatističnega upora: spisi subcomandante insurgente Marcosa. Edinburgh: AK Press Oakland.
- Vodovnik, Žiga (2010): Anarhija vsakdanjega življenja: Zapiski o anarhizmu in njegovih pozabljenih pritokih. Ljubljana: Sophia.